
УДК 930: [373.016:94](47+57)»192»**Станіслав Слободян****ДИСКУСІЯ ЩОДО ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ
В СРСР НАПРИКІНЦІ 20-Х РР. ХХ СТ.**

У статті розглянуто стан шкільної історичної освіти в СРСР у кінці 20-х рр. ХХ ст., а також дискусію щодо її подальшого розвитку, яка відбувалася серед істориків та педагогів. Автор звертає увагу на недоліки у викладанні історії в школі, які були наслідком впровадження комплексної системи навчання і заміни історії суспільствознавством. Результати такої політики викликали реакцію з боку науковців з методичної секції Товариства істориків-марксистів. У своїх статтях вони аналізували зміст шкільних програм, їх реалізацію, а також вносили пропозиції щодо покращення викладання історії. Головною вимогою істориків-марксистів стало відновлення систематичного курсу історії в школі. Ця вимога суперечила концепції тогочасних шкільних програм і сприймалася досить неоднозначно. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. їм вдалося переконати керівництво Наркомпросу в правильності своєї позиції, а їх опоненти виступили в пресі з визнанням своїх помилок. Однак, з цілого ряду причин, повноцінне відновлення історичного курсу в школі відбулося тільки в 1934 р.

Ключові слова: програми, суспільствознавство, історична освіта, історична політика, Наркомпрос.

У ході радикальної шкільної реформи, проведеної більшовиками після приходу до влади, історія у якості окремого навчального предмету була практично повністю витіснена із програм. Історична освіта, щоправда, зберігалася у вигляді елементу нової дисципліни – суспільствознавства, відіграючи епізодичну ілюстративну функцію у вивченні сучасних для школяра суспільних явищ, а також у вигляді окремих тематичних курсів, таких, як, історія праці, історія соціалізму, історія культури тощо.

Дискусії щодо різноманітних аспектів шкільної реформи відбувалися постійно упродовж усіх 20-х рр. ХХ ст. На початку десятиліття вони відображали лише різні бачення вектору подальшого розвитку школи і були в значній мірі результатами кабінетної творчості більшовицьких теоретиків. У другій половині цього десятиліття радянською школою був уже накопичений певний досвід реалізації політики Народного комісаріату просвіти (далі – Наркомпросу) і підпорядкованих йому органів.

З цього часу з'явилася можливість критичного аналізу цього досвіду і формування на його основі більш обґрунтованих і змістовних позицій щодо подальшого розвитку шкільної освіти. Саме тому дискусія, що відбулася навколо питання про статус історії в школі складає винятковий інтерес у дослідженні історичної освіти і науки в СРСР 20-х рр. ХХ ст.

Однак в сучасній історіографії зазначена дискусія практично не знайшла достатньої наукової розробки. У окремих працях більш загального характеру вона відображена досить епізодично, зазвичай, на основі радянських доробків. У радянській історіографії цьому епізоду присвячено більше уваги. Можна згадати як узагальнюючі праці, такі, як «Нарис розвитку шкільної історичної освіти в СРСР» Л. Бущика [1] і «Нариси з історії радянської школи і педагогіки (1921–1931)» Ф. Корольова [9], так і статтю за авторством співробітників Московського обласного педагогічного інституту ім. Н. Крупської О. Волобуєва і А. Кузіної «Методична секція Товариства істориків-марксистів у боротьбі за викладання історії в школі (1926–1931)» [3]. У статті, на основі джерельних матеріалів, досить якісно висвітлена позиція істориків з методичної секції, однак аргументи їх опонентів, а також історичний контекст дискусії не знайшли достатнього відображення.

Велике значення надано роботі із джерельним матеріалом, до якого відносимо статті в журналах «Історик-марксист» та «Суспільствознавство в трудовій школі», а також програми для шкіл та супровідні матеріали до них.

Опираючись на ці як історіографічні, так і джерельні дані, автор статті ставить за мету більш повно висвітлити наукову дискусію щодо історії в радянській школі, виявити її обставини і наслідки для розвитку освітньої сфери.

Упродовж 20-х рр. ХХ ст. в радянських школах систематичного курсу з історії практично не було. Причин такого ставлення до історії можна виявити чимало – від численних методичних нововведень, серед яких теорії, скеровані проти предметної системи навчання як такої, – до ідеологічних міркувань, що полягали у ставленні більшовиків до минулого, як до «ночі людського напівіснування» [11, с. 4] та політичних, що проявлялися у масовій (особливо у перші роки) апатії учительства до нової влади, яка загрожувала появою вкрай небажаного для більшовиків виховного ефекту занять з історії.

Починаючи з 1923 р. науково-педагогічна секція Державної вченої ради видавала програми для шкіл, побудовані на основі комплексної системи. Її суть полягала у принципі побудови

програмного матеріалу не навколо окремих навчальних предметів, присвячених послідовному вивченню відповідних наук, а навколо так званих «комплексних тем». Після введення в шкільну освіту і упродовж всього часу функціонування ця система піддавалася різного роду корективам та інтерпретаціям. Її детальний аналіз залишимо поза межами цієї статті. Зазначимо лише, що вона досить негативно позначалася на рівні знань і навичок з окремих предметів, чим викликала невдоволення й ігнорування з боку частини учителів [1, с. 204–206; 9, с. 76–77], а також критику з боку фахівців [17].

Для нас, однак, найбільш важливим є дослідження того, у якому вигляді відбувалося навчання з історії у рамках комплексної системи в кінці 20-х рр. ХХ ст. Для цього в першу чергу необхідно проаналізувати програмні документи і матеріали до них, видані згаданою науково-педагогічною секцією у 1927 р. Вибір цих програм не випадковий і зумовлений не тільки обраними нами хронологічними рамками. Саме з виданням програм 1927 р., за переконанням їх авторів, завершено перший етап програмної роботи Наркомпросу, пов'язаного із виявленням і формуванням принципів основ пролетарської школи і підсумовано всю попередню програмну роботу [4, с. 3].

Крім того, якщо до 1927 р. не існувало такого навчального плану, що був би обов'язковим для всіх шкіл державним документом, то нові програми оголошувалися Головним управлінням соціального виховання і політехнічної освіти дітей остаточною і обов'язковими для здійснення в кожній семилітці щонайменше на найближчі 4 роки і будь-які зміни в запропонованій сітці годин, без санкції цієї організації, були заборонені [2, с. 28–29].

Саме навколо цих програм розгорнулася дискусія у колах професійних істориків і методистів щодо місця історії в школі та інших питань шкільної політики. Історична освіта у рамках суспільствознавства, як і раніше, відігравала допоміжну роль у виконанні центрального завдання програм – вивчення сучасності [2, с. 8]. У пояснювальній записці до програм із суспільствознавства, її автори так визначали завдання цієї дисципліни: підвести учня до розуміння класової боротьби, що відбувається в період розгортання соціальної революції, місця СРСР у цій боротьбі й «інтернаціонального характеру Жовтневої революції». Учень повинен був бути введений у завдання соціалістичного будівництва, розуміти його труднощі і «вже зі шкільної лави посилено брати участь в здійсненні цих завдань разом з широкими масами робітників і селян». «Коротше кажучи, – підсумовують автори програми, – учень повинен бути активно введений в сучасність» [15, с. 46]. Як бачимо, жодних згадок про патріотичне, чи, тим паче, національне виховання немає. В умовах 20-х рр. ХХ ст. такі мотиви сприймалися більшовиками не інакше, як атрибут класово ворожого консервативного учительства і професури. Тому і роль історії в курсі суспільствознавства відводилася незначна.

Вказані вище виховні завдання визначальним чином вплинули на обсяг і зміст історичної частини суспільствознавства. «Не може бути і мови, – читаємо у пояснювальній записці, – про те, щоб дати на першому концентрі систематичний курс історії, хоч би й новітньої». Більшовицькі методисти вважали такий курс мало доступним для дітей 12–15 років [15, с. 51]. Тому учні вивчали історію епізодично: в програму введено ряд «картин минулого», основним стержнем яких повинна була бути класова боротьба. Так, наприклад, на курсі шостого року навчання таких «картин» було чотири: промисловий переворот», «Французька революція», «Робітничий рух середини ХІХ століття», «1905 рік» [15, с. 52]. Такий підхід цілком відповідав типовому баченню історії марксистськими науковцями, згідно із яким, «написати історію класової боротьби – означає написати історію взагалі, висвітливши її з марксистської точки зору» [14, с. 118].

Крім того, з радянської школи повністю «випадали» історія Сходу, Стародавня Греція, Римська імперія, Середньовіччя, Реформація, епоха Відродження; з тем вітчизняної історії – Київська і Новгородська Русь, «смута» тощо. Автор ряду підручників і хрестоматій Михайло Коваленський пояснював це тим, що при обмеженій кількості навчальних годин, повний курс історії загрожує витісненням трудових методів роботи, тому необхідно скоротити історичну частину за рахунок більш віддаленого минулого [1, с. 207].

Незважаючи на те значення, яке надавалося новим програмам з боку більшовицьких методистів, з точки зору змісту, основних ідей і методів роботи, вони не несли ніяких принципів змін. Ці документи можна охарактеризувати, з одного боку, як підсумування з деяким шліфуванням ідей попередніх програм, а з іншого – як спробу встановлення компромісу між прихильниками сміливих реформ і більш традиційного предметного навчання (так званими «московською» і «ленінградською» школами). Тому закономірно, що необхідного підняття рівня якості історичної освіти не відбулося. Хоча автори програм і роз'яснювали, що запропоновані ними «картини» не повинні бути відірвані від минулого і майбутнього [15, с. 52], на практиці виявилось, що при існуючій структурі курсу суспільствознавства така відірваність була практично неминучою. Уже восени 1929 р., вивчаючи матеріали прийомних іспитів до вишів, Головне управління соціального

виховання і політехнічної освіти дітей відзначало, що «середняк все ще відрізняється уривчастістю знань... історія Заходу зводиться для нього до окремих подій (1848 р., чартизм, I Інтернаціонал і т. д.) з величезними провалами між ними» [9, с. 152].

Більша частина учителів ставилася до комплексної системи викладання щонайменше без ентузіазму [9, с. 77]. Учителі-історики почасти відкидали її [1, с. 204–205], при чому досвід показував, що школи, у яких навчання йшло повністю навколо певної комплексної теми, демонстрували значне падіння рівня знань і грамотності учнів.

Напередодні видання програм 1927 р. науково-педагогічною секцією уже був зібраний значний досвід роботи за комплексними програмами. Члени секції виокремили два помилкових підходи до організації навчальної роботи. З одного боку – формальне дотримання комплексності, при якому заняття з окремих предметів штучно притягуються до певної загальної теми, хоча нерідко пов'язані з нею досить слабо. З іншого – підхід, при якому кожен предмет вивчається тільки в тій мірі, в якій він потрібен для розуміння конкретної комплексної теми [2, с. 11–12].

Знайти «золоту середину», і забезпечити належний рівень викладання історії у межах суспільствознавства, що включало в себе крім історичних чимало тем, пов'язаних із поточною політикою влади, економікою, правом і банальною агітацією виявилось недосяжним для переважної більшості учителів. Як наслідок – «вражаюча історична малограмотність, мабуть, взагалі безграмотність учнів шкіл 2 ступеню» [7, с. 153].

Утім, про низький рівень історичних знань учнів дізнаємося як з педагогічної преси, так і з матеріалів численних інспекцій упродовж усіх 20-х рр. ХХ ст. Однак, якщо ще на початку цього десятиріччя керівництво Наркомпросу і його підрозділів цілком справедливо могло виправдовувати таке становище незадовільним фінансуванням освітньої сфери, адже школа у ці роки перебувала на межі виживання, то до кінця 20-х рр. ХХ ст. все більш очевидними стають методичні помилки реформаторів шкільної освіти.

Одними із перших, хто заговорив на найвищому рівні про системні помилки у історичній освіті і про необхідність повернення у тій чи іншій мірі історії в школу, були, власне, професійні історики. Весною 1926 р. розпочалася робота методичної секції заснованого менше року до того Товариства істориків-марксистів [3, с. 62]. Піднявши питання про викладання історії в школах СРСР, члени методичної секції зіткнулися із рядом серйозних проблем цієї сфери і намагалися їх проаналізувати. У одній з доповідей на засіданні секції А. Іоаннісіані зазначав, що «історична малообізнаність, хаотичне і безладне нагромадження уривків історико-сучасної мішанини (практика суспільствознавства), звичайно, катастрофічно впливають на процес формування світогляду в школярів, руйнують всякі інтереси і слугують гальмом під час налагоджування ділової обстановки в школі» [7, с. 153]. Далі доповідач, розповідаючи про причини такого становища, відзначає, що із самого початку роботи над програмами з суспільствознавства головний акцент був зроблений на питання політграмоти, а на долю історії випадала «довідкова робота календарного характеру: історія уривками підкріплювала положення сучасності й коментувала революційні свята» [7, с. 162].

Варто зазначити, що в умовах того дискурсу, що сформувався навколо шкільної освіти, для переважної більшості педагогів і науковців деякий час не видавалося можливим піддавати сумніву одну із головних ідей нової трудової школи – суспільствознавство. Адже сама поява цього предмету в навчальних закладах була прямим наслідком тих, в першу чергу, політичних вимог, які ставилися перед школою з боку влади. Тому основною метою прихильників історії в школі на цьому етапі було її відновлення в якості окремого курсу в рамках суспільствознавства. Саме цією думкою, щоправда, висловленою досить обережно, А. Іоаннісіані закінчує свою доповідь.

У 1927 р. серед членів секції, як і серед працівників Державної вченої ради, не було єдності щодо цього питання. Так, голова Товариства істориків-марксистів М. Покровський, будучи одночасно і одним із авторів шкільних програм, у відповіді на згадану доповідь, взявся захищати ці програми. Відповідальність за слабкі результати шкільної політики в основному покладалася ним на учительство. «Абсолютно правильні, – говорить М. Покровський, – марксистські положення, які потрапляли в дрібнобуржуазне середовище, в дрібнобуржуазні мізки, піддавалися систематичному викривленню і переродженню. Так це відбувається до цих пір і так це відбувалося і з самого початку» [7, с. 165].

Що ж до статусу історії в школі, тут М. Покровський також перебував на попередніх позиціях. «Я дуже боюся, – мовить він в кінці обговорення, – що якщо ми створимо окремих курс історії, це буде книжна річ, яка ... не буде справжнім марксистським курсом» [7, с. 167]. Коментуючи доповідь іншого свого колеги, Л. Мамета, глава товариства підтверджує, що питання викладання історії все більше починає викликати інтерес і жваво дебатуються в колах істориків і педагогів [13, с. 195]. Також він визнає, що «вельми авторитетні люди» вважають, що курс історії обов'язково повинен бути відірваний від суспільствознавства [13, с. 197].

Результатом роботи над аналізом існуючих програм і практики шкільного викладання, а також дискусій всередині методичної секції товариства стало видання збірника статей під назвою «Основні питання викладання історії в школі II ступеню» [16].

У збірнику знайшли своє відображення конкретні питання методичного характеру: створення підручника, методи викладання історії, звітність, використання художньої літератури, історичних карт тощо. Однак головний посил цього видання полягав у позиціонуванні історії в шкільній освіті, яке значно відрізнялося від того, про що йшла мова в останніх програмах, виданих Державною вченою радою.

Відкривається збірник передмовою і статтею С. Кривцова. Учений в черговий раз піддає критиці практику викладання історії, коли історичні події беруться поза часом. Так, С. Кривцов зазначає, що майже в усіх програмах йде «слідом за революцією 1789 р. виклад революції 1848 р., а що було за ці 50 років в історії Франції випадає. Тут, – додає автор, – треба дати розповідь, що пов'язує ці події, інакше не вийде в учнів уявлення про цілісність, єдність історичного процесу, про його закономірність» [10, с. 15]. Наступного року, значно укріпивши свої позиції, С. Кривцов заявив відкрито: «Я був і залишаюсь противником комплексу в другій ступені і не приховую цього» [9, с. 174].

У наступній статті збірника під назвою «Суспільствознавство і історія» Г. Гордон продовжив думки свого колеги: «стосовно школи другого ступеню, – пише вчений, – нам здається можливою побудова систематичного курсу історії за особливим планом, що відрізнявся б від попередніх програм такого курсу як в сенсі розташування матеріалу, так і в наведеній у ньому точці зору» [5, с. 28].

У цілому подані міркування, а також статті Л. Мамета і А. Іоаннісіані скеровувалися в першу чергу проти позицій так званої «московської методичної школи» – представників найбільш радикального вектору радянської шкільної реформи, головних лобістів «трудових методів» у суспільствознавстві. Дискусія продовжувалася і на сторінках періодичних видань. А. Іоаннісіані у статті «Робочі книги з суспільствознавства» досить різко заперечив основний аргумент М. Покровського на захист поточних програм, заявивши: «Було б великою короткозорістю припускати, що неспівзвучність практики з теорією – виключно результат традиційної педагогічної закостенілості, що органічно чинила спротив новаторству» [8, с. 207].

Однак полеміка А. Іоаннісіані скеровувалася аж ні як не проти М. Покровського, який у той час зберігав свій авторитет, але, будучи не тільки науковцем, а ще й досить прозорливим політиком, відійшов від дискусії. Автор статті спрямовує свою критику проти представників «московської школи». Не випадково він приводить цитату Б. Жаворонкова 1925 р., де той заявляє, що «в даний час знову, напевно, в останнє заворушилися історики з надією, що історія буде відновлена в своїх правах. Однак надії марні» [8, с. 208]. Хоч А. Іоаннісіані й підтримував формально видані програми, в той же час зазначив, що очікує чимало роботи з «випрямлення історичної лінії» [8, с. 217].

Відповіддю «московського» напрямку можна вважати статтю С. Дзюбинського «Вперед або назад». У ній автор, критикуючи вимоги систематичного курсу історії, звертається за аналогією ще до дореволюційних часів. Дещо примітивізуючи позицію опонентів, С. Дзюбинський протиставляє систематичний курс історії і виконання школою (зокрема, суспільствознавством) виховної функції. На його думку, практичні завдання школи не дозволяють «систематичного історичного відволікання від вивчення і безпосередньої участі в оточуючій трудовій діяльності» [6, с. 138].

У цьому ж номері «Історика-марксиста» одразу за згаданою статтею опублікована стаття-відповідь Л. Мамета з не менш цікавою назвою «Біг на місці» [12]. У ній історик досить сміливо критикує погляди, висвітлені у працях С. Дзюбинського, Б. Жаворонкова і С. Сінгалевича. Прикметно, що обидва учасники дискусії апелюють до пояснювальних записок до програм Державної вченої ради, шукаючи у їх текстах підтвердження своїх думок.

Остаточною перемогою прихильників відновлення систематичного курсу можна вважати першу всесоюзну конференцію істориків-марксистів, що відбулася в кінці 1928 – на початку 1929 р. Обговорення вивчення історії в школі проходило на засіданнях методичної секції і в ньому взяли участь і представники «московської методичної школи» на правах гостей. Доповідачі із методичної секції, прізвища яких уже згадувалися вище в чергове одностайно висловилися за відновлення цілісності й послідовності у викладанні історії і за використання більш традиційних методів. Опоненти, відповідно, звинувачували їх у поверненні до старої школи [3, с. 66–67]. У результаті конференції була прийнята резолюція з методичних питань, формулювання якої хоча й були до певної міри завуальованими, але грали явно не на користь «московської школи» [3, с. 67].

Обмін думками продовжився згодом на розширеному засіданні редколегії журналу «Суспільствознавство в трудовій школі», у якому взяли участь представники всіх напрямків, а також розробники програм. Цікаво, що тематика основних доповідей редакції співпадала із доповідями на нещодавній конференції. Однак зміст цих доповідей полягав у відстоюванні збереження суспільствознавства, хоч і з більшим місцем для історії в ньому [3, с. 68].

Для того, щоб повніше зрозуміти обставини дискусій навколо цієї тематики, необхідно зауважити на тому, яке значення надавалося стабілізації програм як з боку партійного керівництва, так і з боку педагогів і учених, що займалися шкільною освітою. Обов'язковість і, головне, – стабільність програм, якої так бракувало у всі попередні роки розбудови школи, практично всіма впливовими методистами вважалася головною передумовою поступального розвитку шкільної справи і підвищення рівня викладання, а отже і знань учнів. Стабільна програма була головною передумовою написання якісного і так необхідного школі підручника, крім того, вона була необхідна і для цілеспрямованої роботи щодо підвищення кваліфікації учителів, стандартизації шкільної освіти, налагодження взаємодії з вищими навчальними закладами, тощо.

Тому не дивно, що від самого початку питання про можливий черговий перегляд програм викликало у ряду методистів досить негативну реакцію. Реагуючи на активізацію методичної секції Товариства істориків-марксистів, С. Сінгалевич висловив обурення: «... коли ГУСом (Державною вченою радою) взятий твердий курс на створення і здійснення в шкільній роботі справді марксистського суспільствознавства, в цей час ... викидається гасло «Назад, до історії!» [20, с. 17–18]

О. Стражев у своєму виступі на розширеному засіданні редколегії журналу «Суспільствознавство в трудовій школі» зазначив, що неможливо виокремити і переробити один елемент суспільствознавства, не беручи до уваги усіх інших його елементів, тобто не змінюючи програму, на яку тривалий час орієнтували учительство. Про політичну небезпеку, що йшла від позиції, висловленої істориками, попереджав М. Пістрак: «Справа зводиться до суперечки про завоювання радянської педагогіки, зроблені в останні роки» [19, с. 58].

Однак члени методичної секції були налаштовані вкрай рішуче. «Потрібна історія, а суспільствознавство як комплекс суспільних дисциплін, очевидно, повинно бути знищено» – заявив С. Кривцов [19, с. 54]. Виступаючи на засіданні, присвяченому відкриттю Інституту історії при Комакадемії 18 листопада 1929 р. М. Покровський, який до цього уникав участі в полеміці, досить чітко висловився щодо цього питання. Він на основі цитати В. Леніна доводив, що люди, «які протестують проти викладання історії в нашій школі II ступеню ... просто кажуть антиленінські речі» [18, с. 354].

З огляду на статус М. Покровського як в науковому, так і в партійному середовищі, таку заяву можна розглядати як закріплення на офіційному рівні перемоги прихильників введення систематичного курсу історії в школі другого ступеню. Їх опоненти – С. Дзюбинський, А. Кудряшов, С. Сінгалевич упродовж 1929–1931 років виступили в пресі із публічним визнанням своїх помилок [3, с. 69].

Незважаючи на перемогу методичної секції Товариства істориків-марксистів, якихось значних позитивних змін практика викладання історії в школах не зазнала. Навпаки, з цілого ряду політичних причин історія ще більше відійшла на другий план. Але дозволимо собі припустити, що численні міркування істориків, висловлені під час дискусії щодо цього питання, а також провальна практика «методу проектів» наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. стали важливими передумовами постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про викладання громадянської історії в школах СРСР», прийнятої у 1934 р.

Таким чином, обговорення проблем вивчення історії в школі в довготерміновій перспективі позитивно позначилося на викладанні цієї дисципліни. Уже наприкінці 20-х рр. ХХ ст. групою істориків були досить обґрунтовано виокремлено основні недоліки практики інтеграції історичного матеріалу в курс суспільствознавства, а також спосіб їх усунення – введення систематичного, побудованого хронологічно, курсу історії. Така вимога, що виглядає досить очевидною і природньою для сучасної школи, в умовах радянської педагогічної думки того часу, побудованій на протиставленні її дореволюційній школі, була сприйнята досить неоднозначно і навіть недоброзичливо. Тому не дивно, що відстояти цю позицію було непросто а її реалізація затягнулася і була здійснена тільки після безпосереднього втручання найвищого партійного керівництва.

Список використаних джерел

1. Бушик Л. Очерк развития школьного исторического образования в СССР. М., 1961. 540 с. 2. Вводная записка к программам // Программы и методические записки единой трудовой школы. Выпуск третий. 1 концентр городской школы II ступени. М.-Л., 1927. С. 7–35. 3. Волобуев О., Кузина А. Методическая секция Общества историков-марксистов в борьбе за преподавание истории в школе (1926–1931 гг.) // Развитие исторического образования в СССР. Межвузовский сборник научных трудов. Воронеж, 1986. С. 58–71. 4. Всем краевым, областным, губернским, окружным и уездным отделам народного образования // Программы и методические записки единой трудовой школы. Выпуск третий. 1 концентр городской школы II ступени. М.-Л., 1927. С. 3–6. 5. Гордон Г. Обществоведение и история // Основные вопросы преподавания истории в школе II ступени. М., 1928. С. 21–32. 6. Дзюбинский С. Вперед или назад (О методике обществоведения и кое о чем другом) // Историк-марксист. 1928. № 9. С. 134–140. 7. Иоаннисиани А. История в школе II ступени (из стенограммы доклада в методической секции О-ва Ист.-Марксистов) // Историк-марксист. 1927. № 3. С. 152–

171. 8. Иоаннисиани А. Рабочие книги по обществоведению // Историк-марксист. 1928. № 7. С. 207–217. 9. Королев Ф. Очерки по истории советской школы и педагогики (1921–1931). М., 1961. 508 с. 10. Кривцов С. Новые программы по истории // Основные вопросы преподавания истории в школе II ступени. М., 1928. С. 9–20. 11. Луначарский А. В. О преподавании истории в коммунистической школе. Пг.: Изд. отдела подготовки учителей, 1918. 20 с. 12. Мамет Л. Бег на месте (Ответ С. Дзюбинскому) // Историк-марксист. 1928. № 9. С. 141–144. 13. Мамет Л. Программно-методические вопросы преподавания истории на рабочих факультетах // Историк-марксист. 1927. № 4. С. 187–199. 14. Моносов. Лозинский С., проф. – Очерки по истории классовой борьбы // Большевик. 1926. № 2. С. 118–121. 15. Об'яснительная записка к программам// Программы и методические записки единой трудовой школы. Выпуск третий. 1 концентр городской школы II ступени. – М.-Л., 1927. – С. 46–60. 16. Основные вопросы преподавания истории в школе II ступени. М., 1928. 264 с. 17. Пинкевич А. К реформе II ступени трудовой школы // Просвещение. 1923. № 3. С. 113–132. 18. Покровский М. Институт истории и задачи историков-марксистов // Покровский М. Историческая наука и борьба классов. М.-Л., 1933. Вып. 2. С. 351–362. 19. Расширенное заседание редколлегии // Обществоведение в трудовой школе. 1929. № 2. С. 44–61. 20. Сингалевич С. Об очередных задачах и опасных уклонах в методике обществоведения: (к итогам истекшего года) // Обществоведение в школе. 1928. № 2. С. 15–22.

References

1. Bushchik L. Ocherk razvitiya shkol'nogo istoricheskogo obrazovaniya v SSSR [Essay on the development of school history education in the USSR]. M., 1961. 540 s. 2. Vvodnaya zapiska k programmam [Introductory note for the programs]. Programmy i metodicheskie zapiski edinoi trudovoi shkoly. Vypusk tretii. 1 kontsentr gorodskoi shkoly II stupeni. M.-L., 1927. S. 7–35. 3. Volobuev O., Kuzina A. Metodicheskaya sektsiya Obshchestva istorikov-marksistov v bor'be za prepodavanie istorii v shkole (1926–1931 gg.) [Methodological section of the Society of Marxist Historians in the struggle for the teaching of history in the school (1926–1931)]. Razvitie istoricheskogo obrazovaniya v SSSR. Mezhdvuzovskii sbornik nauchnykh trudov. Voronezh, 1986. S. 58–71. 4. Vsem kraevym, oblastnym, gubernskim, okruzhnym i uездnym otdelam narodnogo obrazovaniya [All regional, provincial, provincial, district and county departments of public education]. Programmy i metodicheskie zapiski edinoi trudovoi shkoly. Vypusk tretii. 1 kontsentr gorodskoi shkoly II stupeni. M.-L., 1927. S. 3–6. 5. Gordon G. Obshchestvovedenie i istoriya [Social Science and History]. Osnovnye voprosy prepodavaniya istorii v shkole II stupeni. M., 1928. S. 21–32. 6. Dzyubinskii S. Vpered ili nazad (O metodike obshchestvovedeniya i koe o chem drugom) [Forward or backward (On the methodology of social science and about something else)]. Istorik-marksist. 1928. № 9. S. 134–140. 7. Ioannisiyani A. Istoriya v shkole II stupeni (iz stenogrammy doklada v metodicheskoi sektsii O-va Ist.-Marksistov) [History in the Second Stage School (from the transcript of the report in the methodical section of the East Marxist Island)]. Istorik-marksist. 1927. № 3. S. 152–171. 8. Ioannisiyani A. Rabochie knigi po obshchestvovedeniyu [Working books on social science]. Istorik-marksist. 1928. № 7. S. 207–217. 9. Korolev F. Oчерки по истории советской школы и педагогике (1921–1931) [Essays on the history of the Soviet school and pedagogy (1921–1931)]. M., 1961. 508 s. 10. Krivtsov S. Novye programmy po istorii [New programs on history]. Osnovnye voprosy prepodavaniya istorii v shkole II stupeni. M., 1928. S. 9–20. 11. Lunacharskii A. V. O prepodavanii istorii v kommunisticheskoi shkole [About teaching history in the communist school]. Pг.: Izd. otdela podgotovki uchitelei, 1918. 20 s. 12. Mамет L. Beg na meste (Otvét S. Dzyubinskому) [Beg on the spot (Reply S. Dzyubinsky)]. Istorik-marksist. 1928. № 9. S. 141–144. 13. Mамет L. Programmno-metodicheskie voprosy prepodavaniya istorii na rabochikh fakul'tetakh [Programmatic and Methodological Issues of Teaching History at Workers' Departments]. Istorik-marksist. 1927. № 4. S. 187–199. 14. Monosov. Lozinskii S., prof. Oчерки по истории классовой бор'бы [Essays on the History of the Class Struggle]. Bol'shevik. 1926. № 2. S. 118–121. 15. Ob'yasnitel'naya zapiska k programmam [Explanatory note to the programs]. Programmy i metodicheskie zapiski edinoi trudovoi shkoly. Vypusk tretii. 1 kontsentr gorodskoi shkoly II stupeni. M.-L., 1927. – S. 46–60. 16. Osnovnye voprosy prepodavaniya istorii v shkole II stupeni [The main issues of teaching history in the school II stage]. M., 1928. 264 s. 17. Pinkevich A. K reforme II stupeni trudovoi shkoly [To the reform of the second stage of the labor school]. Prosveshchenie. 1923. № 3. S. 113–132. 18. Pokrovskii M. Institut istorii i zadachi istorikov-marksistov [Institute of History and the task of Marxist historians]. Pokrovskii M. Istoricheskaya nauka i bor'ba klassov. M.-L., 1933. Vyp. 2. S. 351–362. 19. Rasshirennoe zasedanie redkollegii [Extended meeting of the editorial board]. Obshchestvovedenie v trudovoi shkole. 1929. № 2. S. 44–61. 20. Singalevich S. Ob ocherednykh zadachakh i opasnykh uklonakh v metodike obshchestvovedeniya: (k itogam istekshogo goda) [On the next tasks and dangerous deviations in the methodology of social science: (to the results of the past year)]. Obshchestvovedenie v shkole. 1928. № 2. S. 15–22.

Станислав Слободян

ДИСКУССИЯ О ШКОЛЬНОМ ИСТОРИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ В СССР В КОНЦЕ 20-Х ГГ. XX В.

В статье рассмотрено состояние школьного исторического образования в СССР в конце 20-х гг. XX в., а также дискуссию касательно ее дальнейшего развития, которая произошла среди историков и педагогов. Автор обращает внимание на недостатки в преподавании истории в школе, которые были последствием внедрения комплексной системы обучения и замены истории обществоведением. Результаты такой политики вызвали реакцию со стороны ученых из методической секции Общества историков-марксистов. В своих статьях они анализировали

содержание школьных программ, их реализацию, а также вносили предложения по улучшению преподавания истории. Главным требованием историков-марксистов стало возобновление систематического курса истории в школе. Это требование противоречило всей концепции тогдашних школьных программ и воспринималось довольно неоднозначно. В конце 20-х гг. XX ст. им удалось убедить руководителей Наркомпроса в правильности собственной позиции, а их оппоненты выступили в печати с признанием своих ошибок. Однако, по целому ряду причин, полноценное возобновление исторического курса в школе произошло лишь в 1934 г.

Ключевые слова: программы, обществоведение, историческое образование, историческая политика, Наркомпрос.

Stanislav Slobodian

DISCUSSION ON SCHOOL HISTORICAL EDUCATION IN THE USSR IN THE LATE 20'S XX CENTURY

This article reviews the state of school historical education in the USSR in the late 20's. XX century and discussion of it's further development that took place among historians and educators. The author draws attention to shortcomings in the teaching of history in schools, which were the result of implementation of a comprehensive education system and replacement of history by social science. The results of this policy caused a reaction by scientists from the methodological section of the Society of Marxist historians. In their articles, they analyzed the content of school programs, their implementation and made proposals to improve the teaching of history. The main requirement of Marxist historians was to restore systematic course of history in school. This requirement ran counter to the whole concept of school programs of that time and was perceived quite ambiguously. In the late 20's. XX century they were able to convince the leadership of People's Commissariat for Education of the correctness of their position and their opponents have appeared in print with recognition of the mistakes. However, for a variety of reasons, the full restoration of the historic course in the school took place only in 1934.

Key words: programs, social science, historical education, historical policy, People's Commissariat for Education.

УДК 378.147(477)»1920/1930»

Світлана Кришталь

ПІДГОТОВКА СЛУХАЧІВ РОБІТФАКІВ ДО ВСТУПУ У ВИЩІ

Розкривається питання організації навчального процесу на робітфаках УСРР в 1920-х рр. Показується процес підготовки слухачів робітничих факультетів до вступу у вищі навчальні заклади радянської України. Висвітлено основні радянські новації, скеровані на перебудову навчально-методичної роботи, особливості впровадження у навчальний процес Дальтон-плану та лабораторно-бригадного методу, активна участь слухачів у навчально-освітньому процесі, культурній роботі, суспільно-політичному житті УСРР, а також труднощі, які доводилося долати слухачам на шляху до здобуття освіти. Зазначено, що революційні форми і методи викладання, проведені тодішньою радянською владою, використовувалися передусім для виховання комуністичних цінностей та ідеології.

Ключові слова: робітфаки, навчальний процес, вищі навчальні заклади, УСРР, ідеологізація.

На початку 1920-х рр. у системі вищої освіти УСРР відбулися докорінні змін. Замість університетів створено інститути. Середні спеціальні навчальні заклади реформовані у технікуми, які випускали спеціалістів вищої кваліфікації вузького профілю. А однією із особливостей системи освіти в 1920–1930-х рр. була наявність робітничих факультетів (далі – робітфаків).

Розглянути та дослідити питання підготовки слухачів робітфаків до вступу у вищі, нам допомагають праці дослідників, які з'явилися в середині 20-х рр. XX ст. – Я. Звігальського та М. Іванова, А. Приходько, М. Гунського, у яких вчені висвітлюють навчально-методичну роботу, переймаються питаннями розвитку та розширення мережі робітничих факультетів, аналізу їх соціальний, партійний і національний склад та ін. [3; 5; 11]. В українській історіографії це питання розроблено недостатньо, науковці фрагментарно торкаються питань названої проблематики. Зокрема, Л. Шепель та С. Кульчицький зробили вагомий внесок у розширення знань стосовно структури освіти робітфаків у зазначений період, навчального процесу розвитку методики навчання [9; 13]. Також, важливе місце в державно-партійній політиці тих часів, щодо розвитку освіти займали такі методи керівництва нею, як, заслуховування звітів про діяльність навчальних